३० आजीगर्तिः शुनःशेपः स कृत्रिमो वैश्वामित्रो देवरातः। १-१६ इन्द्रः, १७-१९ अश्विनौ, २०- २२ उषाः। १-१०, १२ - १५, १७ - २२ गायत्री, ११ पादनिचृद्गायत्री, १६ त्रिष्टुप्

आ व इन्द्रं क्रिविं यथा वाजयन्तः शतक्रतुम्। मंहिष्ठं सिञ्च इन्दुभिः॥ १ ॥०३० ॥०१

वः- युष्माकम्। शतक्रतुम्- बहुकर्माणम्। मंहिष्ठम्- महान्तम्। इन्द्रम्- इन्द्रियवशीकरणबलाधिदेवम्। क्रिविम्- कूपम्। क्रिविशब्दः कूपनामसु पठितः। जलेन यथा। तथा। इन्दुभिः- हृदयक्लेदनशीलैः रसैः। आ सिञ्च- क्षर। षिच् क्षरणे ॥१॥

शतं वा यः शुचीनां सहस्रं वा समाशिराम्। एदु निम्नं न रीयते॥ १ ॥०३० ॥०२

समाशिराम्- सम्यक् दध्याशिराम्। धारणामिश्रितानाम्। गवाशिरां वा। ज्ञानरश्मिमिश्रितानां वा। शुचीनाम्- पवित्राणां रसानाम्। शतं वा सहस्रं वा- अनन्तम्। यः- इन्द्रः। जलम्। न- यथा। निम्नम्- निम्नभागम्। इत्- एव। तथा। रीयते- स्रवति। रीञ् स्रवणे ॥२॥

सं यन्मदाय शुष्मिण एना ह्यस्योदरे। समुद्रो न व्यचो दधे॥ १ ॥०३० ॥०३

यत्। शुष्मिणे- बलवते इन्द्राय। मदाय- तृप्त्यै। मद तृप्तियोगे। प्रवहति। एना- तेनैव। अस्य- इन्द्रस्य। उदरे- उदरोपलक्षितहृदये। समुद्रः। न- इव। व्यचः- व्याप्तिः। दधे- धृता ॥३॥

अयमु ते समतसि कपोत इव गर्भधिम्। वचस्तच्चिन्न ओहसे॥ १ ॥०३० ॥०४

ते- त्वदर्थम्। अयम्- एष सोमः। रसो वा। अस्ति। कपोतः- पक्षिविशेषः। गर्भधिम्- स्वप्रियां कपोतीम्। गर्भोऽस्यां धीयते इति गर्भधिः। इव। त्वम्। समतसि- सम्यक् सातत्यं गच्छसि। अत सातत्यगमने। तत्- तस्मात्। चित्- एव। नः- अस्माकम्। वचः- मन्त्रान्। ओहसे- प्राप्नोषि ॥४॥

स्तोत्रं राधानां पते गिर्वाहो वीर यस्य ते। विभूतिरस्तु सूनृता॥ १ ॥०३० ॥०५

राधानाम्- संसिद्धीनाम्। राध संसिद्धौ।। पते- पालक। गिर्वाहः- मन्त्रैरुह्यमान। वीर- रक्षणसमर्थ। यस्य। ते- भवतः। स्तोत्रम्- स्तवः। ईदृशो भवति। तस्य। ते। विभूतिः- वैभवम्। सूनृता- प्रियहितम्। सुतरामप्रियमूनयतीति सून्। तदृतं चेति सूनृतम्। प्रियं च हितं च तत्त्वमित्यर्थः। अस्तु- भवतु ॥५॥

ऊर्ध्वस्तिष्ठा न ऊतयेऽस्मिन्वाजे शतक्रतो। समन्येषु ब्रवावहै॥ १ ॥०३० ॥०६

शतक्रतो- इन्द्र। नः- अस्माकम्। ऊतये- रक्षायै। अस्मिन्। वाजे- आत्मावरणभेदनयुद्धे। ऊर्ध्वः- उन्नतः। उत्साहयुक्तः। तिष्ठ। अन्येषु- इतरेष्वप्यधिकारिषु। भवत्साहाय्येन जयं प्रति। त्वं चाहं च। सं ब्रवावहै- सम्यक् वदावः। वदन्ब्रह्मावदतो वनीयानिति श्रुतेरितरेषु विद्यादानमुत्तमम् ॥६॥

योगेयोगे तवस्तरं वाजेवाजे हवामहे। सखाय इन्द्रमूतये॥ १ ॥०३० ॥०७

सखायः- इन्द्रस्य सुहृदः सन्तः। वयम्। ऊतये- रक्षायै। तवस्तरम्- अतिबलम्। इन्द्रम्- परमेश्वरम्। योगेयोगे- प्रतिध्यानम्। युज संयमने। वाजेवाजे- आत्मावरणशक्तिभिः कृते प्रतियुद्धे। हवामहे- आह्वयामः ॥७॥

आ घा गमद्यदि श्रवत्सहस्रिणीभिरूतिभिः। वाजेभिरुप नो हवम्॥ १ ॥०३० ॥०८

यदि। श्रवत्- अस्मदाह्वानं शृणुयात्। इन्द्रः। सहस्रणीभिः- अनवधिकाभिः। ऊतिभिः- रक्षाभिः। वाजेभिः- संपद्भिः। नः- अस्माकम्। हवम्- आह्वानं प्रति। उप- समीपे। आ गमत्- आगच्छेत् ॥८॥

अनु॑ प्र॒त्नस्यौक॑सो हु॒वे तु॑विप्र॒तिं नर॑म्। यं ते॒ पूर्वं॑ पि॒ता हु॒वे॥ १ ॥०३० ॥०९

यम्। प्रत्नस्य- पुरातनस्य। ओकसः- स्थानस्य सकाशात्। तुविप्रतिम्- बहुप्रतिगन्तारम्। ते- त्वाम्। पूर्वं- पूर्वकाले। पिता- मम जनकः। हुवे- आह्वयत्। तम्। नरम्- नेतारमिन्द्रम्। अहमपि। अनु- इन्द्राह्वानाख्यकुलधर्मानुसारेण। हुवे- आह्वये ॥९॥

तं त्वा॑ व॒यं वि॑श्ववा॒रा शा॑स्महे पुरुहूत। सखे॑ वसो जरि॒तृभ्यः॑॥ १ ॥०३० ॥१०

विश्ववार- विश्वेषां वरणीय। पुरुहूत- बहुभिराहूत। जरितृभ्यः- स्तोतृभ्यः। वसो- निवासभूत। वस निवासे। सखे- मित्रभूत। तम्- तादृशम्। त्वाम्- भवन्तम्। आ शास्महे- इच्छामः ॥१०॥

अ॒स्माकं॑ शि॒प्रिणी॑नां॒ सोम॑पाः सोम॒पान्ना॑म्। सखे॑ वज्रि॒न्सखी॑नाम्॥ १ ॥०३० ॥११

अस्माकम्- अस्मत्संबन्धिनामुपासकानाम्। शिप्रिणीनाम्- सुनासिकानाम्। शिप्रे हनू नासिके वेति निरुक्ते। सुप्राणानामिति भावः। नासिके मुख्यतया प्राणोपलब्धिस्थाने। सोमपान्नाम्- रसानुभवकराणाम्। सखीनाम्- मित्राणाम्। सोमपाः- हे रसानुभावुक। सखे। वज्रिन्- वज्रपाणे। वृष्टिबलाधिदैवतत्वात्तस्य वज्रमायुधं युक्तम्। रक्षको भव ॥११॥

तथा॒ तद॑स्तु सोमपा॒ सखे॑ वज्रि॒न्तथा॑ कृणु। यथा॑ त उ॒श्मसी॒ष्टये॑॥ १ ॥०३० ॥१२

सोमपाः- रसानुभावुक। यथा। ते- भवतः। इष्टये- इच्छानुसारजीवनाय। उश्मसि- कामयामहे। तथा। तत्। अस्तु। सखे- मित्रभूत। वज्रिन्- बज्रबाहो। तथा। कृणु- कुरु ॥१२॥

रे॒वतीर्नः॑ सध॒माद॒ इन्द्रे॑ सन्तु तु॒विवा॑जाः। क्षु॒मन्तो॒ याभि॒र्मदे॑म॥ १ ॥०३० ॥१३

सधमादे- अस्माभिः सह हर्षानुभवकरे। इन्द्रे- बलाधिदैवते सति। नः- अस्माकम्। गावश्चिद्रश्मयः। याभिः। मदेम- हर्षिता भवेयुः। मदी हर्षे। ताः। रेवतीः- रयिसंपन्नाः। तुविवाजाः- प्रभूतगतयः। वज गतौ। क्षुमन्तः- मन्त्रवत्यः। टुक्षु शब्दे। सन्तु- भवन्तु ॥१३॥

आ घ त्वावान्त्मनाप्तः स्तोतृभ्यो धृष्णवियानः। ऋणोरक्षं न चक्र्योः॥ १ ॥०३० ॥१४

धृष्णो- प्रगल्भ। ञिधृषा प्रागल्भ्ये। त्वम्। त्वावान्- आत्मवान्। आत्मनाप्तः- आत्मनैव आत्मानं प्राप्तः। आत्मनः प्राप्त्यै आत्मैव मार्गः। आत्मधारणयैव आत्मस्थ इति भावः। इयानः- अस्मान् प्रति आगन्ता। ईङ् गतौ। स्वयमात्मधारणयैव आत्माप्तोपि प्रयोजनमनुद्दिश्यैव अस्मान् प्रति अनुग्रहाय आगमिता। चक्र्योः- रथस्य। रथे। सप्तम्यर्थे षष्ठी। अक्षं न- यथा अक्षं प्रक्षिपन्ति। तथा। स्तोतृभ्यः- मन्त्रविद्भ्यः। घ- अवश्यम्। आ- समन्तात्। आत्मनाप्तिम्। ऋणोः- प्रक्षिपतु। ऋण गतौ ॥१४॥

आ यद्दुवः शतक्रतवा कामं जरितॄणाम्। ऋणोरक्षं न शचीभिः॥ १ ॥०३० ॥१५

शतक्रतो- शतसङ्कल्प। यत्। जरितॄणाम्- स्तोतॄणाम्। कामम्- अभिलषितम्। दुवः- तव परिचर्यात्मकम् कर्म। अस्ति। तत्। अक्षं न- रथे अक्षमिव। शचीभिः- प्रज्ञाभिः। शचीशब्दः प्रज्ञानामसु पठितः। ऋणोः- प्रक्षिपतु ॥१५॥

शश्वदिन्द्रः पोप्रथद्भिर्जिगाय नानदद्भिः शाश्वसद्भिर्धनानि। स नो हिरण्यरथं दंसनावान्स नः सनिता सनये स नोऽदात्॥ १ ॥०३० ॥१६

पोपृथद्भिः- आत्मावरणभेदनपर्याप्तैः। प्रोथृ पर्याप्तौ। नानदद्भिः- शब्दं कुर्वद्भिः। शश्वसद्भिः- सुश्वासवद्भिः। श्वासो मुख्यतया प्राणस्य गुणविशेष इति स प्रोक्तः। अश्वभूतैः प्राणैः। श्रुतौ सर्वत्र अश्वः प्राणः। इन्द्रः- बलाधिदेवता। शश्वत्- सदा। धनानि- वृत्रहस्तगतसंपदः। जिगाय-

जितवान्। दंसनावान्- सुकर्मवान्। दंसशब्दः कर्मनामसु पठितः। नः- अस्माकम्। सनये- संभजनाय। सन संभक्तौ। सनिता- दाता। नः- अस्माकम्। हिरण्यरथम्- ज्योतिर्मयगतिसंपन्नं सूर्यम्। सूर्यः शुद्धस्यात्मनः प्रतीकः श्रुतौ। नः- अस्मभ्यम्। अदात्- प्रददौ ॥१६॥

आश्विनावश्वावत्येषा यातं शवीरया। गोमद्दस्रा हिरण्यवत्॥ १ ॥०३० ॥१७

दस्रा- रोगाणामुपक्षपयितारौ। अश्विनौ- श्वासप्रश्वासयोः आधारभूतप्राणापानवशीकरणशक्ती। अश्वः प्राणस्य प्रतीको वेदे। अश्वी-प्राणवशीकरणशक्तिः। अश्ववत्या- प्राणविषयया। शवीरया- सुगत्या। शु गतौ। इषा- इच्छया। गोमत्- ज्ञानरश्मियुक्तम्। हिरण्यवत्- ज्योतिषा संपन्नमस्मद्धृदयम्। आ यातम्- आगच्छतम् ॥१७॥

समानयोजनो हि वां रथो दस्रावमर्त्यः। समुद्रे अश्विनेयते॥ १ ॥०३० ॥१८

दस्रौ- रोगाणामुपक्षपयितारौ। अश्विना- अश्विनौ। वाम्- भवतोः। अमर्त्यः- अमृतस्वरूपम्। रथः- लक्ष्यप्रापकगतिप्रतीकवाहनम्। समानयोजनः- तुल्ययोजनम्। समुद्रे- हृदयसमुद्रे। ईयते- गच्छति। ईङ् गतौ। समुद्रः श्रुतौ हृदयमिति पूर्वमेव निरूपितम् ॥१८॥

न्यघ्न्यस्य मूर्धनि चक्रं रथस्य येमथुः। परि द्यामन्यदीयते॥ १ ॥०३० ॥१९

अघ्न्यस्य- अहतस्य सतः। मूर्धनि- उपरि। रथस्य- युवयोः वाहनस्य। चक्रम्। नि येमथुः- उपरमार्थं स्थापितवन्तौ। यम उपरमे। अन्यत्- अन्यत् चक्रम्। परि- परितः। द्याम्- चिदाकाशं प्रति। ईयते- गच्छति। आत्मा सत्तामात्रश्च। विलासवांश्च ॥१९॥

कस्त उषः कधप्रिये भुजे मर्तो अमर्त्ये। कं नक्षसे विभावरि॥ १ ॥०३० ॥२०

विभावरि- विशेषभासंपन्ने। कधप्रिये- मन्त्रप्रिये। अमर्त्ये- अमृतस्वरूपिणि। उषः- प्रभातदेवते। इत्याधिभौतिके। ज्ञानोदयदेवते। इत्याध्यात्मिके। कः। मर्तः- मर्त्यः। ते- तव। भुजे- अनुभवाय। अधिकारी भवति। कम्- कं प्रति। नक्षसे- व्याप्नोषि । णक्ष गतौ। निघण्टौ व्याप्तिकर्मैतत्॥२०॥

वयं हि ते अमन्महान्तादा पराकात्। अश्वे न चित्रे अरुषि॥ १॥०३०॥२१

चित्रे- विचित्रे। अरुषि- विरोचमाने। अश्वे- अश्वे स्थिता। न- इव भवसि। आन्तात्- अन्तर्भावतः। पराकात्- परतश्च। आ- समन्ताच्च। वयम्। ते। अमन्महि- बुध्यामहे। मन ज्ञाने ॥२१॥

त्वं त्येभिरा गहि वाजेभिर्दुहितर्दिवः। अस्मे रयिं नि धारय॥ १॥०३०॥२२

दुहितर्दिवः- चिदाकाशजे। त्वम्। त्येभिः- ताभिः। वाजेभिः- सम्पद्भिः। आ गहि- आगच्छ। अस्मे- अस्मासु। रयिम्- संपदम्। नि धारय॥२२॥